

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА (продовження)

*Макарчук Володимир Степанович, доктор юридичних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка»*

ПИТАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В РАДЯНСЬКОМУ БУДІВЕЛЬНОМУ ПРАВІ ДОВОЄННОЇ ДОБИ (20-ті – 30-ті рр.)

Шановні учасники конференції! Передусім дозвольте висловити подяку її організаторам, які уже утретє збирають наукову спільноту правознавців та практикуючих юристів України для розгляду актуальних питань будівельного права. Я уже традиційно представляю історико-правовий сегмент учасників конференції. Сьогоднішня доповідь буде присвячена питанням охорони праці працівників будівельної галузі Союзу РСР та Української РСР як його складової в передвоєнні роки. Чому саме цей історичний період став об'єктом моєї уваги? По-перше, саме ця історична доба стала часом становлення радянського будівельного права, яке служило своєрідним взірцем будівельного права держав, які пізніше вимушено стали на шлях «соціалістичного розвитку». По-друге, цікаво відстежити, які цілі і завдання соціалістична держава розглядала як першочергові – як з огляду на потреби вирішення державного завдання успішного «будівництва соціалізму і комунізму», так і забезпечення потреб осіб, зайнятих в будівельній галузі. По-третє, цікаво розглянути і по можливості спростувати усталені міфи про «першу в світі країну соціалізму», яка всіляко турбується про трудящих – на протигагу капіталістичному світу. Ну й, по-четверте, мої попередні доповіді були присвячені саме цьому історичному періоду. Цього разу об'єктом уваги стануть нормативно-правові документи, які регулювали питання охорони праці в будівельній галузі.

Не буду окремо зупинятися на важливості дотримання норм техніки безпеки в одній з потенційно травматичних галузей та шкідливих для здоров'я працюючих народного господарства.

Аби не бути звинуваченим у тенденційності наукової розвідки, відразу вкажу, що її основою став Довідник з питань охорони праці, виданий відомчою установою з питань охорони праці в м. Києві далекого

1938-го року [1]. З 432 сторінок видання мою увагу привернули усі ті, де безпосередньо згадується будівельна галузь. Посилання буду давати подвійні – на відповідний нормативний документ радянського законодавства та на сторінки цитованого мною Довідника.

Відразу зазначимо, що питання охорони праці розглядалися радянським законодавцем передусім з огляду на потреби «будівництва соціалізму», натомість життя і здоров'я працюючих в будівельній галузі викликало куди меншу увагу. Так, Правила про порядок отримання дозволів від органів охорони праці на будівництво, перебудову та відкриття промислових підприємств встановили обов'язкову вимогу попереднього запиту органів охорони праці «в цілях збереження підприємствами (...) всіх діючих та загальних постанов по техніці безпеки та гігієні праці». При цьому п. 6 вказаних Правил нагадувалося, що порушення цієї Постанови тягне за собою відповідальність за статтею 132 Кримінального кодексу [2]. Усе б нічого, але у інших випадках порушення посадовими особами правил техніки безпеки, окрім тих порушень, що потягнули за собою летальні випадки, передбачалася відповідальність не кримінальна, а адміністративна чи навіть т.зв. громадський осуд.

В своєму попередньому виступі на конференції 2018 р. я говорив про те, що будівельна галузь в 20-ті–30-ті роки минулого століття користувалася особливою увагою «партії та уряду». Це пояснювалося передусім прагматичними міркуваннями – створювалася соціалістична індустрія і для її «гігантів», як-от Дніпрогес, Харківський тракторний та ін. заводи, вимагалися потужні виробничі приміщення та більш-менш прийнятне житло для зайнятих. Ці квадратні метри й кілометри новобудов була покликана дати радянська будівельна індустрія. Будівельників всіляко стимулювали, але не всіх і не усюди. Першочергова увага приділялася тим, хто був зайнятий у «соціалістичному секторі», натомість будівництво житла у приватному секторі такої турботи вочевидь не заслуговувало. Для прикладу, маємо цікавий нормативний документ, який регулює порядок надання додаткової триденної оплачуваної відпустки за дворічну безперервну роботу на одному підприємстві. Її мали : «12. усі робітники, безпосередньо зайняті на виробництві в гірничій, металургійній, металічній, хімічній і текстильній галузях промисловості, в **промисловості будівельних матеріалів**, на залізничному, водному та автодорожньому транспорті, і **на крупних будовах**, якщо вони пропрацювали на одному й тому ж підприємстві чи будові безперервно не менше двох років (...) Перехід працівника в інше підприємство за

розпорядженням адміністрації не перериває вказаного дворічного терміну» [3]. Як бачимо, тут йдеться лише про «крупні будови», куди приватний сектор за логікою радянського керівництва аж ніяк не потрапляв.

Однак, коли йшлося про виробництво будівельних матеріалів, провести чітку грань між «соціалістичним» і «приватним» не представлялося можливим. Відтак пільги надавалися усім зайнятим на шкідливих для здоров'я ділянках будівельної індустрії.

Так, до Списку особливо шкідливих та небезпечних професій, які дають право на додаткову відпустку, потрапили окремим XI-м (одинадцятим) пунктом і окремі (7) категорії виробників будівельних матеріалів та 2 категорії будівельників. Зокрема : 1. Виробництво портланд-цементу. 1) Обпалювальники по обпалюванню в поворотних печах. 2) Мельники та їхні помічники на цементних млинах. 3. Робітники, зайняті завантаженням та розвантаженням шахтних печей та печей Дейч-Шнайдера. 4. Закладачі вапняку при печах Гофмана-Берліца. 2. Виробництво романського цементу. 5) Робітники з вигрузки шахтних печей. 3. Виробництво вогнетривких керамікових (так в тексті. – Авт.) виробів. 6) Робітники по глазуруванню керамікових виробів та складанню глазурувальної маси за наявності в масі свинцю. 4. Виробництво гудрону (асфальтно-шиферне виробництво). 7) Робітники по розмелюванню асфальтового вапняку при роботах в закритих приміщеннях протягом круглого року. 5. Будівельні роботи. 8) Кесонні робітники. 9) Робітники, зайняті малярними та лакувальними роботами по металу, дереву чи будівельним матеріалам, якщо при цих роботах застосовуються свинцеві фарби (свинцеві білила, свинцевий сурик, свинцевий глет та ін. фарби, у яких вміст металічного свинцю складає не менше 2 % з розрахунку чистого металу в розведеному і готовому до вжитку вигляді [4].

Поза сумнівом, у позиціях 8) і 9) вказаного Списку йдеться передусім про зайнятих у соціалістичному секторі, оскільки кесонні роботи та свинцевмісні фарби при будівництві житла не застосовуються.

Окремі категорії будівельників потрапили й до переліку осіб, які за законами УРСР мали право на спеціальне харчування коштом підприємства. Зокрема в п. XI-му відповідного переліку вказані : 1) Малярі, які працюють з свинцевими фарбами. 2. Робітники по глазуруванню керамікових виробів свинцевою глазур'ю. 3. Робітники по складанню свинцевої глазурувальної маси [5]. Знову ж таки, йдеться передусім про «соціалістичний сектор».

Постановою 1928 р. встановлювався скорочений робочий день для працівників окремих категорій. З числа будівельників (див. п. VIII вказаної Постанови) до нього потрапили лише працівники, зайняті на кесонних роботах [6]. Згодом, у лютому 1932 р., були прийняті окремі Правила безпеки праці при кесонних роботах [7].

Не залишилися поза увагою радянських законодавців й гендерні та ювенальні аспекти правил техніки безпеки.

Так, у затвердженому НКП СРСР 10 квітня 1932 р. № 119 Списку особливо важких та шкідливих робіт, до яких не допускаються жінки окремим X-м (десятим) пунктом вказано й *Будівельну справу*. До переліку потрапили: 1. Кесонні роботи. 2. Варка асфальту. 3. Риття колодязів. 4. Каменярські роботи. 5. Корчування коренів дерев. 6. Плитоломні роботи. 7. Укладка бетонних керамікових та дерев'яних труб при немеханізованій роботі [8].

В Списку робіт, на яких забороняється застосування праці осіб, які не досягли 18-річного віку, окремим XV-м (п'ятнадцятим) пунктом вказано будівельну справу та виробництво будівельних матеріалів. До переліку потрапили : 89. Землекопні роботи на мокрому ґрунті. 90. Шліфовка та обтісування будівельного каменю. 91. Робота на фасадах, пересувних драбинах і блоках. 92. Варка асфальту. 93. Кесонні роботи. 94. Наступні роботи по виробництву цементу, вапна і алебастру : розмелювання, навантаження, обпалювання і розгрузка печей та ручна упаковка. 95. Наступні роботи по вогнетривко-цегляному та клінкерному виробництву : обпалювання, завантаження і розгрузка печей та робота в якості порядників (глиноміси, які розмішують глину ногами). 96. Робота по варці толевої та асфальтової маси [9].

Привертає увагу очевидне не співпадання двох списків. Схоже, радянський законодавець вважав, що окремі роботи, заборонені жінкам, можуть виконувати неповнолітні чоловіки, і, навпаки, радянська жінка цілком справиться з роботою, непосильною для підлітка. Приміром, підліток може рити колодязі, жінка – місити ногами глину, але, боронь Боже, не навпаки.

Окремі пункти радянського трудового законодавства 1920-х – 1930-х рр. викликають у сучасника іронічну посмішку. Так, серед представників дещо екзотичного Списку категорій робітників, яким має видаватися спецмило додому, понад мило, яке знаходиться на підприємстві при рукомийниках, окремим VIII-м (восьмим) пунктом потрапили й будівельні робітники : 1) Пічники. 2) Асфальтники. 3. Бійники щебеню. 4) Маляри. 5)

Порядники (ті, які розмішують глину ногами. 5) Гарцівники (емальовальники). 7. Робітники на вугільних та цементних млинах. 8. Візники асфальтового порошку. 9. Варильники асфальту. 10) Пресувальники асфальту [10].

Ну й не міг радянський законодавець передвоєнної доби обійти й питання пільг військовозобов'язаним, які призивалися чи добровільно йшли на дійсну військову службу, або притягалися до військової підготовки в складі територіальних військових формувань. Зокрема й окремих категорій працівників (сезонників, *будівельників*, квартирників, тимчасових працівників, наймитів та ін.). Так, для *будівельників*, які пропрацювали на попередньому місці роботи не менше шести місяців, при тримісячному навчанні в перемінному складі територіальних частин РСЧА посада і заробіток зберігалися у повному об'ємі [11].

Перехожу до Висновків. Поза сумнівом, радянський законодавець 20-х – 30-х рр. минулого століття розумів важливість правового регулювання питань охорони безпеки праці, однак «державний» інтерес у нього превалював над особистими інтересами та потребами працівників, зайнятих в будівельній індустрії. Система пільг та покарань була заточена під імперативні вимоги «соціалістичної індустріалізації» та «зміцнення обороноздатності» держави. Окремі пільги (подачки ?) зайнятим у будівельній галузі, як-от безплатне «спецмило», несуть на собі яскравий відбиток «Великої доби», за якою так ностальгують неокомуністи та неосталіністи, – доби загальної бідності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Справочник по охране труда для работников ФЗМК, общественных инспекторов труда и комиссий по охране труда. Составили М.Э. Перельмутер и М. Я. Супоницкий. Изд. 2-е дополнительное. – К.: Киевская исследовательская станция Всесоюзного института охраны труда ВЦСПС, 1938. – 432 с.
2. Пост. СНК УССР от 20 ноября 1923 г. (извлечение) // СУУ, 1928 г., № 43, ст. 556 «СЗТУ», 1924 г, стр. 9(сс. 187–188 Справочника).
3. О дополнительном трехдневном отпуске для рабочих за двухлетнюю непрерывную работу на одном предприятии // С. З. СССР, 1930 г., № 60 и 1937 г. № 23 (сс. 156 – 157 Справочника).
4. Список особо вредных и опасных профессий, дающих право на дополнительный отпуск. Пост. НКТ СССР от 30 апреля 1929 г., № 156 // Изв. НКТ СССР от 1932 г., № 28 – 29 (сс. 262–285 Справочника).

5. О специальном питании. Из Код. Зак. О Труде УССР // Изв. НКТ СССР от 1923 г., № 6– 30; 1924 г. № 16, 1926 г., « 6 и № 15 - 16 (сс. 285–293 Справочника).
6. Пост. НКТ СССР от 10 ноября 1928 г.// Изв. НКТ СССР от 1928 г., № 51 – 52 (сс. 249–260 Справочника).
7. Правила безопасности при кессонных работах // Изв. НКТ СССР от 1930 г., № 8 (див. с. 257 Справочника).
8. Утвержденный НКТ СССР 10 апреля 1932 г. № 119 список особо тяжелых и вредных работ, к которым не допускаются женщины // Изв. НКТ СССР от 1932 г., № 22 – 23 (сс. 167 – 170 Справочника).
9. Список работ на которых запрещается применение труда лиц, не достигших 18-летнего возраста // Изв. НКТ СССР от 1932 г., № 28 – 29 (сс. 177–183 Справочника).
10. Список категорий рабочих, которым должно выдаваться спецмыло на дом, сверх мыла, находящегося на предприятиях при умывальниках. Пост. НКТ СССР от 20 сентября 1923 г. № 80 // Изв. НКТ СССР 1923 г., № 6 / 30 (сс. 295–300 Справочника).
11. О льготах по труду при призыве на военную службу и при ее прохождении. Инструкция НКТ СССР от 21 августа 1930 г № 277 с изменениями от 29 июля 1932 г.(извлечение) // Изв. НКТ СССР, 1930 г., № 23 – 24 и 1932 г. № 22 – 23 (сс. 105 – 114 Справочника).

Мамонтов Игор Александрович, Заслуженный юрист Украины, кандидат юридических наук, доцент кафедры политических наук и права, Семко Вадим Леонидович, кандидат политических наук, доцент, Киевский национальный университет строительства и архитектуры

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КОДИФІКАЦІЇ БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Динаміка розвитку будівельної галузі в Україні за останні роки засвідчує, що дана сфера праввідносин потребує систематизації законодавства з урахуванням різноманітних тенденцій, які характеризують як негативні, так і позитивні особливості правового регулювання. З однієї сторони позитивним є той факт, що за останні 10 місяців 2019 року ріст показників будівництва становив 20,8 % (виконано будівельних робіт на